

**ОИЛА ХЎЖАЛИГИНИНГ ИҚТИСОДИЙ МУСТАҲКАМЛИГИНИ
ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ ЙЎЛЛАРИ**

Гулнора Мардиевна Шадиева
СамИСИ профессори, и.ф.д.

Оила хўжалигида иқтисодий мустаҳкамлик кўрсаткичини аниқлаш учун кўпинча натурал кўрсаткичлар асосида қиймат кўрсаткичларига чиқар эди. Аммо оилада қўшимча ўқитиш билан шуғулланса қанча кишини кутаётганлиги ва унга қанча харажат қилинаётганлиги ҳамда қанча фойда олаётганлигини ҳисоблаш мумкин. Бундай ҳолат сартарошлик билан шуғулланадиган оилаларга ҳам тегишли. Анча кишига хизмат қилаётганлигини ҳисоблаш мумкин. Аммо савдотик билан шуғулланадиган оилада иш натижаси фақат қиймат улчовида ифодаланади, чунки уларнинг сони ва тури жуда кўп бўлганлиги туфайли натурал миқдорини аниқлашнинг имконияти йўқ.

Ушбу ҳолатдан келиб чиқиб, фойдалилик нуқтасини ҳам бирданига қиймат улчовида аниқлашни таклиф қилмоқдамиз. Бу кўрсаткични аниқлаш учун барча харажатларни (ўзгарувчи ва ўзгармас) ўз ичига миқдорни қабул қиламиз, яъни:

$$F_n = \sum z_{gx} = \sum z_{mx};$$

Оиланинг иқтисодий мустаҳкамлигини аниқлаш учун эса барча тушумларни (Q) шу фойдалилик нуқтасига (F_n) бўламиз:

$$I_m = Q / A_n$$

Ушбу кўрсаткичнинг миқдори 1 сўм фойдалилик нуқтасининг анча тушум билан таъминланганлигини ифодалайди. Ушбу кўрсаткичнинг миқдори қанча юқори бўлса шунча яхши.

Кузатилаётган оилаларда иқтисодий барқарорликнинг ҳолатини аниқлаш учун қуйидаги жадвални тузишни тавсия қиламиз (1-жадвал).

1-жадвал

Сервис билан шуғулланадиган оилаларда иқтисодий мустаҳкамликни ифодаловчи кўрсаткичлар ҳисоб-китоби ва уларнинг қиёсий таҳлили

Кўрсаткичлар	Тадбиркорлик билан шуғулланадиган оилалар		
	Қўшимча ўқитиш (репетиторлик) билан	Савдотик билан	Сартарошлик билан
1. Тегишли фаолиятлардан тушум, минг сўм	3910,0	28184,5	2298,8

2. Ўзгарувчи харажатлар, минг сўм	282,6	22056,9	837,3
3. Маржинал даромад, минг сўм (1қ-2қ)	3627,4	6127,6	1461,5
4. Фойдалилик нуқтаси, минг сўм (барча харажатлар суммасига тенг)	934,0	24340,7	341,0
5. Оилаларнинг иқтисодий мустаҳкамлик коэффиценти (1қ:4қ)	4,19	1,16	6,74
6. Иқтисодий мустаҳкамлик бўйича оилаларнинг эгаллаган ўринлари	2	3	1

Ушбу жадвал маълумотларидан кўришиб турибдики, қўшимча ўқитиш билан шуғулланадиган оилада фойдага эришиш учун 934,0 минг сўм харажатни қоплаш лозим экан. Шу харажатлар қоплансагина кейин фойда олиши мумкин. Аммо савдо-сотик билан шуғулланадиган оилада фойда олиш учун олдин 24340,7 минг сўмлик харажатни қоплаш лозим. Сартарошлик билан шуғулланадиган оилада эса 341,0 минг сўм барча харажатларни қоплаш учун етарли.

Шуни инобатга олиш жоизки, ҳамма оилада 5 кишидан иборат одамлар истиқомат қилади. Агар фойдага эришгунча бўладиган харажатларни оила аъзоларига тақсимлайдиган бўлсак, қуйидаги натижаларни кузатиш мумкин. Қўшимча ўқитиш билан шуғулланган оилалар ҳар бир оила аъзосига 186,8 минг сўм (934,0:5) харажат тўғри келади. Савдо-сотик билан шуғулланадиган оилада эса 4868,1 минг сўм (24340,7:5) харажат тўғри келмоқда. Бу қўшимча ўқитиш билан шуғулланган оила аъзосинига нисбатан 26,1 марта (4868,1:186,8) кўпдир. Бу ҳолат кўрсатадики, савдо-сотик билан шуғулланадиган оилада унинг ҳар бир аъзосига тўғри келадиган харажат юки анча юқори экан. Сартарошлик билан шуғулланадиган оилада харажат юки унинг ҳар бир аъзосига атига 68,2 минг сўмдан (341,0:5) тўғри келмоқда. Бу ҳолатдан кўришиб турибдики, сартарошлик сервис билан шуғулланиш оила аъзолари учун анча хатарсиз ва енгилроқ экан.

Аммо ҳулосани ушбу таҳлил натижаси билан тугатиб бўлмайди. Бозор муносабатлари шароитида оилавий тадбиркорлик ҳам рақобат муҳитига мослашаётган бир паллада ҳар бир оиланинг рақобатбардошлигини ҳам аниқлаш мақсадга мувофиқдир.

Оила хўжалиги рақобатбардошлигини унинг молиявий мустаҳкамлик кўрсаткичи билан изоҳлаш мумкин. Оила қанча молиявий жиҳатдан мустаҳкам бўлса, у тенг ҳолда, шунча рақобатбардош бўлади. Оила хўжалиги бозор тизимида талаб ва таклифнинг ўзгаришига қараб ўзининг фаолиятини ўзгартириш ва муҳитга мослаштириб бориши мумкин. Бу эса, ўз навбатида

уларнинг молиявий мустаҳкамлигини, яъни рақобатбардошлигини таъминлашни талаб қилади.

Оила хўжалигида молиявий мустаҳкамлигини (Мм) аниқлаш учун барча тушумдан фойдага эришишгача бўлган харажатларни, яъни фойдалилик нуқтасини айриш кифоя:

$$M_m = Q - \Phi_n;$$

Ушбу формула билан молиявий мустаҳкамлик миқдори аниқланади. Бу бўйича янада аниқроқ хулоса чиқариш учун молиявий мустаҳкамликнинг даражасини ҳам аниқлаш мақсадга мувофиқдир. Ушбу кўрсаткични аниқлаш учу молиявий мустаҳкамлик миқдорини барча тушумга бўламиз ва қуйидаги формуладан фойдаланишни тавсия ўиламиз.

$$D_{mm} = (\Phi_n / Q) \cdot 100$$

Ушбу кўрсаткичнинг ҳажми оила хўжалиги барча харажатларини қоплагандан кейинги маблағнинг умумий тушумга нисбатан неча фоиз эканлигини ифодалайди. Буларни аниқ маълумотларни қўллаган ҳолда ҳисоб-китоб қилиш учун қуйидаги жадвални тавсия қиламиз (2-жадвал).

2 - жадвал

Хизмат кўрсатиш билан шуғулланадиган оилаларда молиявий мустаҳкамликни (рақобатбардошликни) аниқлаш ҳисоб-китоби ва уларнинг қиёсий таҳлили

Кўрсаткичлар	Тадбиркорлик билан шуғулланадиган оилалар		
	Қўшимча ўқитиш (Репетиторлик) билан	Савдосотик билан	Саргарошлик билан
1. Тегишли фаолиятлардан тушган тушум, минг сўм	3910,0	28184,5	2298,8
2. Фойдалилик нуқтаси, минг сўм (барча харажатлар) минг Сум	934,0	24340,7	341,0
3. Молиявий мустаҳкамлик (рақобатбардошлик) миқдори, минг сўм (1қ-2қ)	2976,0	3843,8	1957,8
4. Молиявий мустаҳкамлик (рақобатбардошлик) даражаси, % ((3қ:1қ) · 100)	76,1	13,6	85,2
5. Молиявий мустаҳкамлик даражаси бўйича оилаларнинг эгаллаган ўринлари	2	3	1

Ушбу жадвал маълумотларидан кўришиб турибдики, оила хўжаликларининг рақобатбардошлиги турлича. Энг юқори рақобатбардошлик саратарошлик сервис билан шуғулланадиган оилаларда. Унинг миқдори мазкур оилада 85,2%ни ташкил қилади. Иккинчи ўринда қўшимча ўқитиш билан шуғулланадиган оилага тўғри келади. Унинг миқдори 76,1% ни ташкил қилади. Охирги ўринда савдо-сотик сервис билан шуғулланадиган оиланики экан. Бу ерда фойдалалилик нуқтасини қоплагандан кейинги қолган сўмма, унинг умумий тушумига нисбатан, атиги 13,6% ни ташкил қилади.

Бундан кўришиб турибдики савдо-сотик билан шуғулланадиган оила хўжалик тадбиркорлиги кўпроқ харажатлар ва камроқ рақобатбардош экан. Агар корхоналар фаолияти таҳлил қилинганда эди шу ерда нуқта қўйиб, тегишли бошқарув қарорларини қабул қилиш учун киришиш мумкин эди. Чунки, маълум даражада хулоса қилиш учун тарли далиллар тўпланди, лекин ушбу ҳисоб-китоблар билан чекланиб қолиш оила хўжалиги фаолияти таҳлил қилинганда мумкин эмас. Барча фаолият турлари пировард натижада оила аъзоларининг ҳар бирига тўғри келадиган фойда суммаси билан белгиланади.

Ушбу ҳолатни ўрганиш учун оила хўжалиги фаолиятининг фақат иқтисодий самарадорлигини аниқлаш билан чекланиб қолмасдан, унинг ижтимоий самарадорлигини ҳам ўрганишни тақозо қилади.

REFERENCES:

1. Shadieva, G. M., & Akbarovna, K. S. (2023). THE CONCEPT OF " FAMILY ECONOMY", ITS DEVELOPMENT. *Journal of new century innovations*, 20(3), 32-41.
2. Шадиева, Г. М. (2022). ОИЛА ХЎЖАЛИГИ ФАРОВОНЛИГИНИ ОШИРИШДА ОИЛАВИЙ БИЗНЕСНИНГ РОЛИ. *Архив научных исследований*, 2(1).
3. Shakirova, F. B. (2015). Development of Economy in Uzbekistan on the Basis of Innovation Activity (Uzbekistan, Tashkent). *Problems of Modern Economics*, (3), 55.
4. Boltaevna, S. F. A., & Upashevna, A. L. (2022). Signs of Innovation Economy and its Assessment Indicators. *Specialusis Ugdymas*, 2(43), 3178-3190.
5. Шакирова, Ф. Б. (2022). ТРАНСПОРТ СОҲАСИДА ДАВЛАТ-ХУСУСИЙ ШЕРИКЛИК